

RØRUP-FRAGMENTET

En håndskreven koralbog fra det 18. århundredes første halvdel.

Af Nils Schiørring.

Fra begyndelsen af året 1700 blev den danske kirkes liturgi lagt i nye former ved indførelsen af Kingos salmebog og graduale, begge trykt og udgivet i 1699. Salmebogen var menighedens og forblev menighedens flere steder her i landet og i Norge helt op til vore dage. Gradualet var for kirkens mænd, præst og degn, og med sine aftrykte melodier dannede den grundlaget for salmesangen. Selvom gradualet snart fik supplement i Pontoppidans salmebog og afløser i Breiten-dichs, Schiørrings og Zincks koralbøger, så er der knyttet en stærk og varig interesse til det, fordi Kingotraditionen har holdt sig levende i folkemunde så forunderligt længe.

Der er gjort en hel del ved gennem først fonograf-, senere båndop-tagelser at bevare resterne af Kingotraditionen her i landet, som vi endnu i dette århundrede har kunnet finde den f. eks. på Lyø,¹⁾ hos nogle af de stærke jyder og på Færøerne,²⁾ men der knytter sig også interesse til udforskningen af Kingotraditionen i ældre tider, og det ikke mindst fordi indførelsen af Kingogradualet skete på et tids-punkt, hvor kirkeorglerne blev noget mere talrige, end de hidtil havde været, og der således derigennem opstod et naturligt ønske om at kombinere salmesang og orgelspil, først derved at de vekslede, senere således at orgelspillet blev akkompagnement til salmesangen.

Det er meget lidt, man ved konkret om salmesangstraditionens udvikling i den danske kirke, og det er derfor af interesse, når man støder på spor, der kan føre til klarlæggelse af dette forhold. Ud

fra Kingogradualet kan vi ikke få besked derom, fordi det ligesom Thomissøns Salmebog (1569) og Jesperssøns graduale (1573), som det afløste, kun indeholder selve melodistemmen til salmerne, ikke også den harmoniske udsættelse af melodien til orgelbrug, sådan som man på det tidspunkt kender det fra en række tyske koralbøger til kirkeligt brug.

Men det er en kendsgerning, at man i slutningen af det 17. århundrede, og navnlig som det 18. århundrede skred frem, fik flere orgler i danske kirker, også udenfor købstæderne, og disse steder følte man naturligt nok savnet af en koralbog, hvorefter salmesangen kunne akkompagneres. Man ved da også, at organisterne har haft deres private koralbøger, men hidtil har man ikke kendt noget til, hvordan de så ud eller var indrettet herhjemme i tiden umiddelbart efter fremkomsten af Kingos graduale, der som det fremgår af det her nævnte i en vis henseende var forældet i starten, fordi den ikke bragte udsættelser af melodier til orgelbrug.

Det er derfor et ejendommeligt og interessant fund, der er gjort ved Aarup for nogle år siden, af et ganske vist meget medtaget, håndskrevet koralbogsfragment, som helt bygger på Kingos graduale, og som har været beregnet på at anvendes ved akkompagnementet af salmesangen i en af egnens kirker. Formanden for Assens og Omegns Museumsforening, apoteker Jens Strøyerberg, sendte mig for en del år siden nogle gamle papirer til udtalelse med den oplysning, at de var fundet ved nedrivning af et gammelt hus ved Aarup. Senere er papirerne indlemmet i Willemoesgaardens Mindestuer. Apoteker Strøyerberg fik en kort rapport over undersøgelsernes første resultat, der gik ud på, at koralbogsfragmentet måtte anses for at være det ældste bevarede i sin art herhjemme. Fundet gav mig lyst til at undersøge forholdet omkring den slags tidlige koralbøger lidt nærmere for bedre at kunne placere det i Aarup fundne fragment i en større sammenhæng. Dette er dog først lykkedes nu, og resultatet af disse undersøgelser fremkommer i Festskrift til Knud Jeppesen samtidig med denne mere specielle redegørelse for Aarup-fundet.

Om fragmentet, der nu befinder sig i Assens, kan det oplyses, at lærer K. Hesselager gav følgende første nærmere oplysninger om fundet:

Ved nedbrydning af et gammelt bindingsværkshus – Dyrehavehus – tæt ved Aarup blev der af den mand, der havde købt huset til nedbrydning, arbm. Rasmus Jørgen Rasmussen, Grønnemose, fundet et mindediget fra 1742 og nogle løsrevne blade, der ser ud til at være et brudstykke af en håndskrevet koralbog. Begge dele var rullet sammen og var sammen med noget ler brugt til tætning af en åbning ved siden af et kakkelovnsrør. Det var ganske tørt.

Huset har i umindelige tider hørt til Erholm og var et husmandssted.

Grønnemose ²⁵/₅ 54.

K. Hesselager,
fhv. lærer i Etterup.

Det omtalte mindediget, som kendtes i forvejen i et enkelt eksemplar i Det kgl. Bibliotek, har følgende titel: Amindelse / over / Den Vel-Ædle nu Salige / Laurits Struck / Kongl: Majts: Byfoget i Assens, / Samt Herrets-Skriver ved Bogvends Herreders Ting, / Hvis Jordiske Levning blev hensat i Rørup Kirke 1742 den 5te Junii: / Da Sielen havde erlanget Troens Ende: 31 Maj / Udi Hans Alders 41de Aar. Ottense Tryckt Anno 1742.

Laurits Struck havde ved sin død kun fungeret i stillingen som byfoged i Assens og herredsskriver ved Baag-Vends herreders ting i to måneder³⁾ og har ikke sat dybere spor i egnens historie, men årstallet på mindeskriftet giver os en smule holdepunkt for dateringen også af den anden del af fundet, det 14 sider store koralbogsfragment i tværformat (20,3 cm bredt × 14,6 cm højt), som lærer Hesselager straks identificerede som „brudstykke af en håndskrevet koralbog“.

Nogen helt almindelig koralbog er det dog ikke, idet der ikke findes egentlige noder deri (bortset fra en enkelt senere tilskrift). Melodierne er noteret med bogstaver, i såkaldt tysk orgeltabulatur, en

ex.1

ex.2

ex.3

notationsform som iøvrigt på det tidspunkt, fundet stammer fra, var stærkt på retur. De enkelte toner blev ikke angivet ved noder, men ved en særlig bogstavsskrift, sådan som det fremgår af billedningen side 3.

Før sommeren 1742 kan koralbogsfragmentet ifølge årstallet på mindeskriftet, det blev fundet sammen med, ikke være brugt til at tætte revnen ved skorstensrøret i Dyrehavehus med, og det er vel endda sandsynligt, at det er sket adskilligt senere. Man må nemlig gå ud fra, at koralbogen ikke er kasseret før en ny og bedre var dukket op, og det kan tænkes, at den nye koralbog, der har afløst den gamle håndskrevne koralbog, var den først trykte samling af salmer til orgelbrug, vi fik i 1764 med Breitendichs koralbog. Yderligere må man tage hensyn til den faktiske eksistens af orgler på egnen. Orgler var som allerede berørt ikke almindelige i kirker udenfor købstæderne før i løbet af det 18. århundrede, og de fleste danske kirker fik først orgler langt senere. Men vi ved, at Rørup kirke, der hørte under Erholm (som iøvrigt også det lille Dyrehavehus, hvor fundet blev gjort), fik orgel i 1757 eller 1758.⁴) De nærmestliggende kirker i Skydebjerg og Kerte fik det først på et ikke nærmere påviseligt senere tidspunkt, og den nye Aarup kirke ved indvielsen 1903. Det er vel således sandsynligt, at det gamle koralbogsfragment stammer fra en koralbog, der er blevet benyttet i Rørup kirke mellem 1758 og 1764, hvor Breitendichs koralbog udkom. Men i betragtning af, at nodebøger i tabulaturskrift på det tidspunkt som sagt var ret antikverede, er der grund til at tro, at organisten ved det nye orgel i Rørup kirke fik rådighed over en allerede i 1758 temmelig alderssteget koralbog i tabulaturskrift.

En ting er i hvert fald sikkert, nemlig at Rørup-fragmentet, som vi måske kan kalde det, helt er baseret på Kingos graduale i opstillingen af stoffet til de enkelte søn- og helligdage. Også melodierne følger stort set de melodiformer, vi kender fra Kingo, men dog med forskellige større eller mindre afvigelser, som viser, at den mand, der har arrangeret Kingogradualets melodi-indhold til orgelbrug, har

fulgt en lidt afvigende tradition, noget som ganske almindeligt fremgår af det håndskrevne materiale, vi har til rådighed til belysning af salmesangstraditionen i det 18. århundrede.

Det er kun få melodier, der er bevaret i Rørup-fragmentet: salmelodierne, der i Kingos graduale fandtes trykt og var beregnet til brug ved 2. til 6. søndag efter Helligtrekonger, men det overordentlig interessante er, at vi her har det tidligste håndgribelige vidnesbyrd på dansk grund, om det ellers kendte forhold, at organisterne selv måtte arrangere deres orgeludsættelse af salmemelodierne. De udsættelser vi finder i Rørup-fragmentet vidner ikke om, at det er nogen betydelig kirkemusiker, der her har taget sagen i sin egen hånd. Det er meget nødtørftigt gjorte arrangementer, hvor der tilmed kun findes en enkelt stemme, basstemmen, foruden melodistemmen. Men dette var nu på denne tid ikke noget særsyn, idet man brugte fra bladet at udfylde mellemrummet mellem yderstemmerne med de underforståede mellemstemmer, i visse tilfælde støttet af en særlig cifferbetegnelse under eller over basstemmen. En enkelt af melodierne er dog, hvad der i denne forbindelse er særlig interessant, udskrevet som fuldt færdig firstemmig sats, nemlig melodien til salmen Af Adams fald er plat fordærvet, men også i dette tilfælde er udsættelsen afvigende fra det normale, idet akkorderne er lagt i venstre hånd på orglet, ikke som normalt i den højre.

På grund af manuskriptets ødelagte tilstand er det langt fra alle melodierne, der har kunnet dechifrerres. De melodier fragmentet indeholder er til følgende salmer:

1. Uden Herren opholder vort hus og gård,
2. Den, som mig føder, det er Gud min Herre,
- *3. Kom Gud Skaber, o Helligaand,
4. O Gud, hvor længe glemmer Du mig,
5. Fader vor udi Himmerig,
6. Naar vi i største nøden staar,
- *7. Min sjæl nu lover Herren,
- *8. Udi Din store vrede,
9. Paa Dig haaber jeg min Herre from,
- *10. Kommer til mig sagde Guds søn,

- *11. Fryd Dig Du Christi brud,
- *12. Jeg raaber fast, o Herre,
- *13. En med almindelige noder senere indføjet ikke identificeret melodi,
- *14. Af Adams fald er plat fordærvet,
- *15. Behold os, Herre, ved Dit ord,
- 16. Christe Du est den klare dag.

Kun de med * mærkede kan utvetydigt dechifreres, og som prøve meddeles her melodierne til salmerne Af Adams fald (ex. 1), den eneste, er findes i 4-st. udsættelse, Kom Gud skaber (ex. 2) og Behold os, Herre (ex. 3).

Fundet af Rørupfragmentet er af betydelig interesse i den ellers sparsomme overlevering af ældre danske musikmindeværker. Af lignende art findes kun en koralbog fra Bergen, der nu er i Oslo Universitetsbiblioteks eje,⁵⁾ og en noget tidligere fra den svensktalende del af Finland,⁶⁾ så Willemoesgårdens mindestuer i Assens kan virkelig glæde sig over i Rørupfragmentet at eje en stor musikalsk sjældenhed.

NOTER

1) Se R. Askholm i Fynsk Hjemstavn III, 1930. – 2) Om den folkelige Kingotradition se endv. H. Grüner-Nielsen: Degnesang („Kingotoner“) i Herningegnen i 1860'erne i Festskrift til Museumsforstander H. P. Hansen, Aarhus-Kbh. 1949, s. 239–249. – 3) Udskrift ved overlærer Kjærbye efter Baag Vends herreders tingbog 1733–46, fol. 779, 791 og 795. – 4) Rørup kirke tilhørte kronen til 1671. Derefter under Wedellsborg til 1751, i hvilket år den overgik til Hans Simonsen, Erholm, der fuldstændig restaurerede kirken og 1757 el. 1758 forsynede den med orgel, der blev leveret af Amdi Worm fra Aarhus, som i flere år holdt det vedlige efter kontrakt (J. V. Sørensen: Rørup Kirke i Aar bog for Historisk Samfund for Odense og Assens Amter XXI, 1933, s. 366 og 381). – 5) Herom i min undersøgelse: Nogle håndskrevne dansk-norske koralbøger fra det 18. århundredes første halvdel i Festskrift til Knud Jeppesen, Kbh. 1962. – 6) Ingeborg Lagercrantz: Åbo domkyrkas orgelkoralbok i Svensk Tidskrift för Musikforskning XXXI, 1949, s. 137–154.